

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Курганська М.К., здобувач

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті питання визначення сучасного стану та тенденцій розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи на основі виокремлення домінуючих чинників. Визначено, що одним з основних показників розвитку будівельних організацій регіонів України є обсяг капітальних інвестицій у будівництві. Проаналізовано сучасний стан будівельних підприємств регіонів України, який визначив як лідерів, так і аутсайдерів щодо обсягів капітальних інвестицій у будівництво за регіонами країни. Автором зазначено, що прискорення темпів економічного розвитку підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні можливе на основі внесення певних коректив в параметри економічної політики підприємств, що має забезпечити нейтралізацію загрози його банкрутства в майбутньому періоді.

Ключові слова: будівельне підприємство, криза, розвиток, регіон.

Постановка проблеми. Сучасний стан української економіки супроводжується підвищенням рівня вимог до керівників будівельних підприємств, більшість з яких не змогла швидко пристосуватись до нових складніших умов. Це стало однією з причин того, що значна кількість будівельних підприємств в Україні опинились у кризовому стані. Тому проблеми антикризового управління у будівництві стоять достатньо гостро і потребують дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням антикризового управління підприємствами, зокрема підприємствами будівництва, присвячено багато робіт провідних вчених-економістів, таких як: Гайворонської Ю.Є. [1], Гордієнко Т.В. [2], Мараховської К.А. [3], Медведева С.Ю. [4], Самарської Н.А. [5], Терлецької Ю.О. [6] та ін.

Але питання пов'язані з визначенням причин незадовільного стану будівництва та тенденцій розвитку будівельного комплексу в умовах кризи на рівні регіонів України не були достатньо опрацьовані, що й обумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є визначення сучасного стану та тенденцій розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи на основі виокремлення домінуючих чинників.

Основні результати дослідження. Будівництво та будівельна галузь є однією з провідних та системоутворюючих галузей національної економіки України, в якій сьогодні працює велика кількість дрібних та крупних організацій: підрядні та субпідрядні будівельні організації; проектні інститути, інжинірингові фірми. Безпосередньо впливаючи на створення економічного потенціалу і економічний розвиток країни, будівельні підприємства, як активні суб'єкти ринку, мають постійно оцінювати ефективність своєї господарської діяльності на фоні конкурентного середовища, вчасно знаходити і використовувати сприятливі можливості, виявляти негативні тенденції й попереджувати їх наслідки.

До основних специфічних особливостей галузі можна віднести:

– відсутність серійного виробництва однотипової продукції і, як наслідок різноманітність об'єктів, що зводяться;

- зведення на одному будівельному майданчику різних типів будівель і споруд, що обумовлює різний склад матеріальних ресурсів необхідних для виконання робіт;
- змінення кількості асортименту матеріалів, що потребуються, виробів за окремими періодами в залежності від типів споруд;
- нерівномірність обсягів виконання будівельних робіт за періодами року під впливом кліматичних умов, внаслідок чого споживання матеріалів протягом року істотно різняться та ін.

Дослідження діяльності підприємств будівельної галузі довели, що на більшості з них значно уповільнилося оновлення основних фондів. Виробничий термін тільки чверті основних фондів не перевищує 10 років. Таку саму частину становлять і повністю зношені основні фонди.

Криза в широкому сенсі є невід'ємною частиною характеристики ринкової економіки. Виходячи з цього, будь-яке управління є антикризовим, а зміст і методи ефективного (звичайного) антикризового управління не відрізняються. Криза для будівельних підприємств має декілька фаз:

Перша – зниження рентабельності та обсягів прибутку будівельного підприємства (криза в широкому сенсі). Наслідком цього є погіршення фінансового становища підприємства, скорочення джерел і резервів інвестування будівництва. Рішення проблеми може лежати як в області стратегічного управління (перегляд стратегії, реструктуризація підприємства), так і тактичного (зниження витрат, підвищення продуктивності).

Друга – збитковість виробництва. Наслідком служить зменшення резервних фондів підприємства (якщо такі є – в іншому випадку відразу настає третя фаза). Рішення проблеми лежить в області стратегічного управління і реалізується, як правило, через реструктуризацію підприємства.

Третя – виснаження або відсутність резервних фондів. На погашення збитків підприємство направляє частину оборотних коштів і тим самим переходить в режим скороченого відтворення. Реструктуризація вже не може бути використана для вирішення проблеми, так як відсутні кошти на її проведення. Потрібні оперативні заходи щодо стабілізації фінансового становища підприємства і вишукування коштів на проведення реструктуризації. У разі неприйняття таких заходів або їх невдачі криза переходить у четверту фазу.

Четверта – неплатоспроможність. Підприємство досягло того критичного порогу, коли немає коштів профінансувати навіть скорочене відтворення і (або) платити за попередніми зобов'язаннями. Виникає загроза зупинки будівництва і (або) банкрутства. Необхідні екстрені заходи з відновлення платоспроможності підприємства та підтримання будівельного процесу.

Таким чином, для третьої і четвертої фаз характерні нестандартні, екстремальні умови функціонування підприємства, що вимагають термінових вимушених заходів. Ключовим моментом тут є настання або наближення неплатоспроможності. Саме ця ситуація і повинна бути об'єктом антикризового управління.

Причини кризи класифікуються на об'єктивні, суб'єктивні, зовнішні і внутрішні. Крім того, кризи підрозділяються на випадкові, закономірні, штучні і природні.

У розумінні сутності кризи велике значення мають не тільки фактори її прогнозування, а й різноманітні наслідки. У свою чергу, наслідки кризи найтісніше пов'язані

з двома групами факторів: її причинами і можливістю управління процесами кризового розвитку.

Наслідки кризи можуть бути якісними і кількісними, довгостроковими і короткостроковими, оборотними і незворотними.

Результати кризи визначаються не тільки її характером, а й антикризовим управлінням, яке може або пом'якшувати її наслідки або, навпаки, загострювати.

За характером впливу на підприємство кризи підрозділяються на: економічні, фінансові, організаційні та технологічні.

Економічні кризи відбивають гострі протиріччя у господарюванні окремого підприємства. Це кризи виробництва і реалізації товару, взаємин економічних партнерів, кризи неплатежів, втрати конкурентних переваг.

У групі економічних криз окремо виділяються фінансові кризи. Вони характеризують протиріччя в стані фінансової системи або фінансових можливостях підприємства. Це кризи грошового (монетарного) вираження економічних процесів, найчастіше ведуть до банкрутства підприємства.

Організаційні кризи виявляються як проблема управління підприємствами, зокрема, поділу та інтеграції діяльності, розподілу функцій, регламентації діяльності окремих підрозділів.

Технологічна криза виникає як антагонізм нових технологічних ідей в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях.

Всі кризові явища в економіці можна класифікувати наступним чином:

1. За широтою охоплення: окремі (або поодинокі); локальні (або групові, що охоплюють лише частину або групу явищ, процесів, суб'єктів господарювання) і системні (вражаючи хворобою весь економічний організм у цілому, будь то підприємство, корпорація, галузь, економіка країни в цілому);
2. За рівнями економіки: мікро-, мезо-, макро- і світової;
3. За силою впливу: хворобливі; руйнівні і катастрофічні;
4. За часом впливу: короткострокові, середньострокові і довгострокові;
5. За джерелами походження: внутрішні; зовнішні; змішані, з внутрішніх і зовнішніх джерел; стихійні (розвинулися самі по собі); штучні (свідомо створені тими чи іншими силами) і змішані зі стихійних і штучних;
6. За можливістю подолання: переборні за допомогою внутрішніх сил; переборні з зовнішньою допомогою або під зовнішнім впливом і непереборні.

Сьогодні немає єдиного розуміння цілей і задач антикризового управління підприємствами. На думку авторів антикризове управління слід було б розглядати як комплексний складний процес, до якого входять спеціальні фінансові процедури (у тому числі і банкрутство).

Одним з актуальних завдань в умовах кризи, яке стоїть перед органами регіональної влади, є активізація інвестиційної діяльності будівельних організацій, значне нарощування обсягів інвестицій, які здатні прискорити економічний розвиток та економічне зростання регіону в цілому. Збільшення притоку інвестицій у організації, які займаються як промисловим, так і цивільним будівництвом, є пріоритетним напрямом діяльності регіональних органів виконавчої влади.

Інвестиції є домінуючим чинником розвитку економіки будь-якого регіону країни. Інвестиції у поєднанні з інноваціями – технологічним оновленням, реструктуризацією та

диверсифікацією будівництва – підвищують економічну та соціальну ефективність економіки регіону, його конкурентоспроможність. Аналіз економічних процесів в регіонах засвідчив значні темпи зростання економіки України в докризовий період. Однак активне нарощування інвестиційних процесів відбувалось без значного інноваційного поступу галузей економіки країни.

Одним з основних показників розвитку будівельних організацій регіонів України є обсяг капітальних інвестицій у будівництві. Саме капітальні інвестиції спрямовуються на моральне і фізичне оновлення основних фондів будівельних організацій. У 2013 р. регіонами-лідерами за даним показником були м. Київ, Київська обл., Автономна Республіка Крим, Одеська обл. та Харківська обл., на які в сукупності припало 43,44% від загального обсягу капітальних інвестицій у будівництві по Україні (табл. 1). Регіонами-аутсайдерами виявилися Кіровоградська, Сумська та Миколаївська області.

Таблиця 1. Обсяг капітальних інвестицій у будівництві за регіонами України, тис. грн.*

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	291660	146337	204016	112670	3094513	4156327
Області: Вінницька	188174	39371	111778	93520	1072002	1271133
Волинська	68623	10249	7895	23848	1018745	1017183
Дніпропетровська	316482	136953	108708	174892	996805	1126892
Донецька	1552251	430770	985106	2598440	1573550	2025251
Житомирська	80367	128067	13648	23673	537976	530863
Закарпатська	254174	199194	122455	53538	1284196	1171127
Запорізька	91967	27480	60677	35234	723498	430525
Івано-Франківська	460065	131920	101036	93273	1658847	1754660
Київська	230642	231001	94734	105276	4283349	4403681
Кіровоградська	27535	9562	18483	20828	335845	311222
Луганська	135666	77240	108752	183143	457251	491433
Львівська	263843	61866	140404	104358	2242733	2195992
Миколаївська	138665	50524	44252	46671	471851	391233
Одеська	495488	149274	220337	224369	2492831	1910666
Полтавська	222389	105320	127035	260556	601870	713207
Рівненська	144439	34451	41862	120277	1097429	1293452
Сумська	75285	12359	21370	13547	663752	383274
Тернопільська	53135	26018	18885	25337	1154063	1042155
Харківська	677713	216867	207930	266605	1415828	1536730
Херсонська	70341	25047	13150	16817	611432	435538
Хмельницька	79614	40786	24174	37219	910744	864976
Черкаська	86809	19300	32663	37878	444905	407888
Чернівецька	489253	172524	59511	148926	1439439	1399473
Чернігівська	63388	20743	16921	18821	682577	611105
Міста: Київ	5681607	2613855	1953294	3555723	5198115	10345973
Севастополь	229562	207846	107077	145673	848818	1220098

*розроблено автором відповідно до [7]

Треба зазначити, що у даний час антикризове управління будівельним підприємством, тобто стабільність його роботи визначається такими основними факторами, як зростаючий обсяг реалізації продукції, стабільна прибутковість, фінансова стійкість. У більшості випадків погіршення положення підприємств пов'язано з неефективною системою управління ними, неекономічним і нетехнологічним виробництвом, слабким урахуванням ринкових умов господарювання в усіх аспектах (кон'юнктура, ціноутворення, ризику).

Аналіз вітчизняної практики свідчить, що однією із вагомих причин незадовільного стану будівництва є застарілі технології і номенклатура продукції підприємств будівельної галузі. Тому, для виведення вітчизняних будівельних підприємств на сучасний рівень розвитку важливе значення має розробка напрямів підвищення ефективності діяльності підприємств будівництва в умовах кризи.

Для вирішення проблем, що склалися у будівництві необхідними є розробка і впровадження нових методів управління, інноваційних технологій, освоєння сучасних видів будівельних матеріалів і конструкцій та державна підтримка інноваційного шляху розвитку будівельного комплексу України.

Основними чинниками, стримуючими діяльність будівельних підприємств регіонів України є високий рівень конкуренції, високий рівень податків, висока вартість матеріальних ресурсів, дисбаланс у питаннях використання виробничих потужностей та невисокий рівень прибутку підприємств від основної діяльності.

Серед загальних факторів підвищення технологічної конкурентоспроможності слід зазначити:

- активізацію цільової і стратегічної спрямованості будівельних підприємств;
- стратегічну обґрунтованість спрямованості та якості інноваційної діяльності;
- уточнення масштабів інноваційної діяльності;
- визначення розмірів інноваційного потенціалу та стану процесів передачі знань у виробництво.

Якщо можливі наслідки ризиків, пов'язаних з виробничою діяльністю підприємства, встановлені, повинна бути розроблена система управління ними. Така система передбачає виконання наступних основних дій:

- шляхом аналізу попередніх або схожих проектів і удосконалення їх кошторисів виявляються окремі ризики, найбільш вірогідні для даного підприємства або інноваційного проекту;
- розробка заходів усунення несприятливих факторів і подій [8];
- коригування величини попередньо встановлених параметрів;
- розподіл ризику шляхом укладення субконтрактів з іншими організаціями;
- страхування ризиків;
- резервування грошових засобів та планування спеціальних режимів при надзвичайних обставинах [9].

До тенденцій розвитку підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні слід віднести:

1. Реалізація програм регіональної підтримки високих технологій у галузі будівництва.

2. Постійне вдосконалення елементної кошторисної нормативної бази, яка враховує інноваційні технології будівництва, регіональні особливості, матеріали, конструкції, устаткування.

3. Посилення регіональних зв'язків «наука-виробництво» у напрямку продукування об'єктів промислової власності відповідно до сьогоднішніх потреб ринку.

4. Мотивування будівельних підприємств до підвищення інноваційної активності у напрямі створення технологічних інновацій.

5. Надання податкових пільг при фінансуванні та кредитуванні інноваційних будівельних проектів [10].

Сучасна технологія антикризового управління за умови того, що криза ще не настала повинна включати наступні складові:

- визначення умов та термінів запровадження профілактичних заходів антикризового управління;
- складання переліку найбільш важливих та небезпечних для будівельних підприємств проблем за основними напрямками діяльності;
- формування цілій розробки профілактичних заходів та розподіл обов'язків щодо відповідальності серед керівників підприємств;
- розробка прогнозних сценаріїв антикризового управління;
- розрахунок потреби у ресурсах всіх видів для забезпечення стійкого функціонування підприємства в умовах кризи;
- вироблення методів проведення антикризових процедур і контроль за їх реалізацією;
- розробка критеріїв активізації антикризового управління;
- формування антикризових механізмів, що забезпечують реалізацію профілактичних заходів.

Висновки. Проаналізовано сучасний стан будівельних підприємств регіонів України, який визначив як лідерів, так і аутсайдерів щодо обсягів капітальних інвестицій у будівництво за регіонами країни.

Автором зазначено, що прискорення темпів економічного розвитку підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні можливе на основі внесення певних корективів у параметри економічної політики підприємств, що має забезпечити нейтралізацію загроз його банкрутства в майбутньому періоді.

Зміцнення фінансових позицій підприємства на основі антикризового управління можливо з орієнтацією внутрішнього механізму стабілізації на тривалу перспективу. Ефективність антикризового управління як інструменту економічної стабілізації підприємства виражається результатом подолання кризових явищ без істотних втрат для підприємства і можливістю розвиватися йому в майбутньому.

Література

1. Гайворонська Ю.Є. Методичні основи функціонування механізму антикризового управління підприємством : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спеціальність 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю.Є. Гайворонська. – К., 2006. – 19 с.
2. Гордієнко Т.В. Система показників управління результативністю діяльності будівельного підприємства / Т.В. Гордієнко // Зб. наук. праць Черкаського держ. техн. ун-ту. – 2010. – Ч.1. – Т.1. – С. 248-253.
3. Мараховська К.А. Основи концепції антикризового керування підприємствами в Україні / К.А. Мараховська // Фінансова консультація. – 2003. – №15-16. – С. 37-40.
4. Медведєв С.Ю. Методические основы антикризисного управления предприятием : дисс. ... канд. екон. наук : 08.00.30 «Экономика предпринимательства» / С.Ю. Медведєв ; Моск. гос. ун-т экономики, статистики и информатики. – М., 2000. – 134 с.

5. Самарская Н.А. Оценка уровня интегрального потенциала строительной организации в условиях неблагоприятного функционирования / Н.А. Самарская // Экономический анализ. – 2006. – №4(61). – С 36-41.
6. Терлецька Ю.О. Формування та впровадження ефективної системи антикризового менеджменту на підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами (оброблення деревини та виробництво виробів з деревини)» / Ю.О. Терлецька; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2008. – 23 с.
7. Державний комітет статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Загл з екрану.
8. Райс М. Оптимальная сложность управленческих структур / М. Райс // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – №5. – С. 74-81.
9. Герасименко С.С. Передбачення фінансового стану підприємства при оцінці його здатності до продовження діяльності / С.С. Герасименко, Н.А. Головач // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №4. – С. 2-4.
10. Храпкина В.В. Вплив інвестиційного клімату на фінансову безпеку / В.В. Храпкина // Розвиток інноваційної культури суспільства : проблеми та перспективи : матер. IV наук.-практ. конф. – Сімферополь, 2009. – С. 42-45.

References

1. Gaivoronska, Yu. (2006). Methodical bases of functioning of crisis management. Kiev.
2. Gordienko, T. (2010). The system of performance management indicators of construction enterprises. Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskogo derzhavnogo tekhnichnogo universytetu (Scientific works of Cherkasy State Technical University), 1, 248-253 (in Ukr.).
3. Marakhovska, K. (2003). Fundamentals of the concept of crisis management enterprises in Ukraine. Finansova konsultatsiia (Financial consultation), 15-16, 37-40 (in Ukr.).
4. Medvedev, S. (2000). Methodical bases of anti-recessionary management of the enterprise. Moscow.
5. Samarskaia, N. (2006). Assessing the level of integrated building construction organization in unfavorable operation. Ekonomicheskii analiz (Economic analysis), 4(16), 36-41 (in Rus.).
6. Terletska, Yu. (2008). Formulation and implementation of effective crisis management system in enterprises. Uzhgorod.
7. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Rais, M. (1994). The optimal complexity of management structures. Problemy teorii i praktiki upravlenia (Problems of theory and practice of management), 5, 74-81 (in Rus.).
9. Gerasimenko, S., & Golovach, N. (2003). Predicting the financial situation of the company in assessing its ability to continue activities. Aktualni problemy ekonomiky (Actual problems of economics), 4, 2-4 (in Ukr.).
10. Khrapkina, V. (2009). The impact of the investment climate on financial security. Rozvytok innovatsiinoi kultury suspilstva : problemy ta perspektyvy (Development of innovation culture in society : problems and prospects), 42-45.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2015.